

SZÉKELY NÉPZENE ÉS NÉPTÁNC

SZERKESZTETTE
PÁVAI ISTVÁN ÉS SÓFALVI EMESE

Hagyományok Háza – Budapest
Pécsi Tudományegyetem – Pécs
Pro Énlaka Alapítvány – Énlaka

2018

UDVARHELYSZÉKI ADATOK A BARTÓK-RENDEN

Történetileg úgy alakult, hogy a magyar népzene tudomány legnagyobbjai egyben kiváló zeneszerzők, nagy műveltségű zenészek is voltak (Kodály Zoltán, Bartók Béla, Lajtha László, Járdányi Pál stb.), ezért már a kezdetektől fogva nagy hangsúlyt kapott a gyűjtött anyag zenei értelmezése, zenei alapú elrendezése. Zenetudományi, illetve népzene tudományi szempontból ez az elemző, összehasonlító feldolgozás számos új és jelentős tudományos eredmény megszületését tette lehetővé. Segített meghatározni a magyar és a vele együtt élő, valamint a rokon népek zenéjének kapcsolatát, feltárta a magyar népzene belüli stílusrétegeket, és igyekezett választ adni a különböző stílusok eredetére, elterjedtségére. A hatalmas anyag közreadását is kezdetől fogva zenei alapokra helyezve képzelték el. Ennek tudománytörténeti dokumentuma a Bartók- és a Kodály-rend, de jelenleg is zenei kritériumok szerint folyik a magyar népzene kritikai kiadása *A Magyar Népzene Tára* (Corpus Musicae Popularis Hungaricae) sorozat keretében.¹ Az MTA BTK Zenetudományi Intézet folklórgyűjteményi egységeinek rövid leírását a 1.a-c. táblázatok mutatják.²

A rendezés különböző célokat kell szolgáljon:

1. a hatalmas mennyiségű anyag kezelésének megkönnyítését, az adatok gyors visszakereshetőségének biztosítását;
2. az anyagban felismert összefüggések szemléltetését, ezért egy jó rendszer legnagyobb értéke nem az, hogy logikus, hanem hogy rendezett anyagának zenei tartalmát mutatja meg;
3. mivel a népzeneben minden egyes adat egyedi, az adott dal egy adott pillanatban történt elhangzásának rögzítése, ezért a rendezés az azonos dallamok, a sok-sok egyedi megszólalás egymás mellé helyezésével rámutat a típust meghatározó mozzanatokra, a típusalkotó elemekre és a teljesen egyedi jelenségekre, illetve az esetleg tévesztésekre.³

E hármas cél elérése ellentmondásokat rejt magában, ezért a rendezés során folyamatosan kompromisszumokra kényszerülnek és kényszerültek a kutatók. Az eddigi rendezések csak lineárisan tudták az anyagot bemutatni, és legfeljebb utalókkal jelezték a felállított sorrendtől eltérő kapcsolódási irányokat. Ennek oka, hogy a rendezések során a támlapokat a rendszerek által meghatározott fizikai sorrendbe helyezték úgy, mintha egy nagy könyvet lapoznánk. Ma már a korszerű számítástechnika lehetővé teszi térbeli, illetve sokdimenziós kapcsolódási rendszerek használatát, annak bemutatását, ha egy adott ponttól kezdve két vagy több irányba léphetünk tovább.

1 Bartók Béla és Kodály Zoltán által alapított kritikai összkiadás (forráskiadvány) sorozat, amelyben eddig 12 kötet jelent meg (I. *Gyermekjátékok* 1951, II. *Jeles napok* 1952, III. *Lakodalom* A–B 1955, IV. *Párosítók* 1958, V. *Síratók* 1965, VI. *Népdaltípusok* 1. 1973, VII. *Népdaltípusok* 2. 1987, VIII. *Népdaltípusok* 3. A–B 1992, IX. *Népdaltípusok* 4. 1995, X. *Népdaltípusok* 5. 1997, XI. *Népdaltípusok* 6. 2011, XII. *Népdaltípusok* 7. 2011. Ez utóbbi kötet típusai hangzópéldákkal illusztrálva: <http://zti.hu/index.php/hu/adatbazisok>).

2 A táblázatok alapjául Szalay Olga, Lázár Katalin és Sipos János leírásai szolgáltak.

3 A rendezés kérdése alapvetően összefügg a gyűjtött anyag minőségével, azaz a szakszerű végzett mintavétellel (a gyűjtésekkel), a gyűjtött anyag forráskritikájával és lejegyzésével, tehát érinti a népzenevel való foglalkozás- és feldolgozáslánc minden egyes fázisát.

Papíralapú (általában kottás lejegyzési) gyűjtemények		MTA BTK Zenetudományi Intézet Népzenei Gyűjteménye (másolatban a történeti rendek anyagát is tartalmazza)		Nem strófiikus anyagok
Történeti (lezárt, nem gyarapodó) rendek	Kodály-rend ⁵	Strófiikus anyagok		Nem strófiikus anyagok
		Dobszay–Szendrei-féle típusrend ⁶	Új stílus Bereczky-féle típusrendje ⁷	
Bartók-rend ⁴				
Bartók Béla 1919–1938 között dolgozott rajta. A, B és C osztály (régí stílus, új stílus, vegyes osztály) a dallamok ritmusképletének zenei rendjében. Kéziratos forrásértékű lejegyzések (támlapok); cca. 13.600 db.	Kodály Zoltán 1907–1957 között hozta létre „szótárszerű” rendjét: négy soros és attól eltérő dallamok, valamint eltérő dallamok, a dallamok kadenciaképleteinek, szótag-számának és ambitusának emelkedő rendjében. Kéziratos forrásértékű lejegyzések (támlapok), valamint 19. századi kéziratos és nyomtatott anyagok másolatai vagy felvágott példányai; cca. 33.000 db.	Dobszay László és Szendrei Janka által kialakított rend (1975–1980), szótagszám, azon belül ismétlődő stílusokörök és zenei jellemzők szerint kialakított típusokban, al típusokban, alcsoportokban, végül földrajzi rendben. Kéziratos forrásértékű lejegyzések (támlapok), valamint forrásértékű szétvágott népdalkiadványok; cca. 90.000 adat típusokba rendezve.	Már Bartók Béla elkülönítette az új stílusú dallamokat. A Központi Gyűjteményben jelenlegi zenei elrendezését Bereczky János alakította ki. A ritmika és a sorzálat alapján négy nagy csoportba sorolta a dallamokat, amelyekben belül az ambitus és szótagszámok további osztást eredményeznek. Kéziratos forrásértékű lejegyzések (támlapok), valamint forrásértékű szétvágott népdalkiadványok; cca. 60.000 adat 1600 típusba rendezve.	Ütem- vagy motívumpáros anyag Kifejezetten hangszeres anyag Siratógyűjtemény Recitativ dallamok Egyéb

I. a. táblázat

Papíralapú (általában kottás lejegyzésű) gyűjtemények			
Tematikus rendek ⁸			
A MTA BTK Zenatudományi Intézet Népzenei Gyűjteménye egységeinek duplumaiból			
Szokás-rend	Hangszeres zenei rend ⁹	Történeti énektár ¹⁰	Tánczenei gyűjtemény
Rendezési szempontjai 1) jeles napok; 2) az emberi élet szakaszai és fordulóí; 3) egyéb: foglalkozások (bakter, koldus, árus); munkádálok (nem strofikus); summádálok, mesterségek, munkák dalai; munkádálok; társadalmi, politikai vonatkozásúak; ivónóták; hangjelzések, utánzó; halmozó dalok; láncnóták; csüfólok. Ezen belül leg többször földrajzi rendben vagy valamilyen zenei szempont szerint. Egységei: támlapok a zenei lejegyzésekkel és a szokások leírásával; cca. 4000 adat.	A hangszeren megszólaltatott helyszínen lejegyzett, illetve hangfelvétélről már lejegyzett dallamokat, valamint eredendő hangszeren játszott eredendő hangszerek csak dűdölve, fűtyülve megszólaltatott dallamokat tartalmaz. A támlapanyag kiegészül a MTA BTK Zenatudományi Intézet Népzenei Gyűjteményében esetleg meg nem lévő hangszeres magyar népzenei kiadványok anyagával. Rendszere: 1) földrajzi rend; 2) zenei stílusrend, amely a hangszeres zene specialitásait figyelembe véve épült ki.	Egyházi népénekek, szokások vallásos énekeinek másolata (dupluma) a Régi Zenetörténeti Össztály történeti énektárába (TÉ) beosztva.	Hangszeres népi tánczene strofikus, eredendő énekel és periodizáló (kifejezetten hangszeres) dallamok gyűjteménye. Egységei: támlapok a zenei lejegyzésekkel és a táncok nevének megadásával, olykor leírásával; cca. 5000 adat.

I. b. táblázat

Papíralapú (általában kottás lejegyzésű) gyűjtemények					
Tematikus rendek			Archivális rendek		
Önálló, vagy részben önálló gyűjtemények (nem, vagy nem csak duplumok)	finnugor	török, törökös népek	gyermekjátékok	Hangzó anyagok lejegyzései	
<p>nemzetiségi gyűjtemény</p> <p>Gyűjtőköre kiterjed a teljes tör-ténéelmi Magyarországra, vagyis a magyar nyelvterületre és a vele szomszédos más etnikumú területekre. A következő, a magyarokkal együtt élő népektől van benne adat: 1) német, 2) cseh, 3) szlovák, 4) lengyel, 5) rutén, 6) bolgár, 7) szerb, 8) sokác, 9) bujevac, 10) illír, 11) horvát, 12) bosnyák, 13) dálmát, 14) vend, 15) olasz, 16) albán, 17) román, 18) örmény, 19) cigány, 20) zsidó. A cigány anyag mérete miatt külön gyűjteményben található. Elrendezése nemzetiségenként, az egyes nemzetiségeken belül földrajzi rendben (falvak szerinti betűrendben), majd a szövegkezdetek betűrendjében. Egységei: gyűjtések kéziratos népdallejegyzései, szétvágtartott kiadványok táplapokká alakítva; nagyságrendje: cca 18.000 adat.</p>	<p>A hangarchívumban lévő hanti (osztják), manysi (vogul), komi (zürijén), udmurt (vojják), mari (cseremis), mordvin, inkeri, karjalai, finn és számi (lapp) felvételek lejegyzéssein alapul. A hangzó gyűjtemény nagyságrendje: cca. 154 óra. Schmidt Éva hanti és manysi gyűjtésének nagyobb részét Lázár Katalin jegyezte le, néhányat közüliük publikált is. Vikár László cseremis és mordvin gyűjtésének egy részét publikálta, Vászolyi Erik zürijén gyűjtésének mintegy felét lejegyezte és a gyűjtővel közösen publikálta Lázár Katalin.</p>	<p>Három részből áll: 1) Bartók 1936-os, 103 dallamot tartalmazó anatóliai, 2) Vikár László és Bereczki Gábor Volga-Kama-Bjeleja vidéki török (csuvas, tatár, baskír 1958–1979), 3) Sipos János törökségi (1987-től napjainkig) gyűjtéseiből. Nagyságrendje összességében: cca. 10.800 dal. Az anyagok egy jelentős része monográfiákban és különböző publikációkban is megjelent¹¹.</p>	<p>Létréhozója és kezelője: Lázár Katalin. Néprajzi megközelítésű rendszer, nemcsak énekelt, hanem mindenfajta játékot tartalmaz (énekeseket, szövegeseket, szöveg nélkülieket) a játéktípusok szerint csoportosítva. Nagyságrendje: cca. 34.000 játék (ebből 3736 játék hangfelvétellel együtt), 4600 játéktípusba rendezve.</p>	<p>Az AP lemezekről és egyéb hanghordozókról készült dallamlejegyzések egyik példányát tartalmazza mechanikus számsorrendben. Korábban a lejegyzések indigós, majd fénymásolata, 2001 óta eredeti példány kerül ide. Jelenleg az eredeti példányok többsége még a típusrendben, a másolatok kicserélése az eredeti kéziratokra folyamatban van. Nagyságrend: cca. 45.000 adat.</p>	<p>Leltári rend</p> <p>A hangforrás nélküli, helyszíni lejegyzések, leltári számmal ellátott kéziratos lejegyzések, számsorrendben. Korábban a másolatokat, 2001 óta az eredeti kéziratos tartalmazza. Jelenleg az eredeti példányok többsége még a típusrendben, a másolatok kicserélése az eredeti kéziratokra folyamatban van. Nagyságrend: 77.200 adat.</p>

I. c. táblázat

- 4 A Bartók-rend a későbbi korszakok dallamrendezéseinek következtében (többek között A Magyar Népzene Tára kötet szerkesztéseinek idején) majdnem teljesen megszűnt, anyaga a gyűjteményen belül különböző helyekre került. Az elbeszélések szerint Rácz Ilona segítségével állították vissza 1964-ben, az IFMC konferencia várhatóan nagy külföldi érdeklődésére való tekintettel. Ezt követően az 1960-as években mikrofilm készült a rendről, amelynek egy példánya az MTA BTK ZTI Bartók Archívumában van. A rend leltározását Lampert Vera, Voit Éva és Tallián Tibor végezték 1975 előtt, ugyanekkor emelték ki a Bartók- és Kodály-kéziratokat, amelyeket másolatokkal helyettesítettek. A rend kritikai kiadása a Bartók-centenáriumot követően elkezdődött, de a második kötet megjelenése után abbamaradt (BARTÓK BÉLA 1991, 2007, *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény*. I–II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest). A digitalizált (szkennelt) teljes rend több szempontú online keresőrendszerrel és hangfelvételekkel magyarul és angolul hozzáférhető: <http://zti.hu/index.php/hu/adatbazisok> Bartók-rend (első online kiadás: 2007, második, átdolgozott kiadás: 2017). Korábbi áttekintő kiadás: RÁ CZ I LONA – SZALAY OLGA 1981, Mutatók Bartók dallamrendjéhez. In: *Zenetudományi dolgozatok*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 353–398. o.
- 5 Különleges értéke a beledolgozott, 19. századi kéziratok és nyomtatott gyűjteményekből kigyűjtött történeti anyag, valamint az egyes támlapokra írt Kodály-megjegyzések. Tartalmaz egyházi népdalokat, továbbá függelékében ütempáros, sirató és szokásanyagot is. A digitalizált (szkennelt) teljes rend hozzáférhető: <http://zti.hu/index.php/hu/adatbazisok>
- 6 A rend publikált változata, amelyben a gyűjteményi tárolás szótagszám szerinti típuskialakításával ellentétben a típusok szótagszámokon átnyúló egységeket jelentenek: DOBSZAY LÁSZLÓ – SZENDREI JANKA 1981, *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve I*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest (angol nyelvű kiadása: 1992). A II. kötet kiadásra előkészítése OTKA pályázat keretében (K 83957) készült el, a kötet kiadását 2018-ra tervezik. A szótagszám szerinti típuskialakítások rendszere hozzáférhető: <http://nepzeneipeldatar.hu>
- 7 A rend típusköteteinek kiadása: BERECZKY JÁNOS 2013, *A magyar népdal új stílusa I–IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 8 A kéziratos gyűjteményeken túl a Népzenei és Néptánc Archívum segédkönyvtárának nem magyar, európai dallamgyűjtemény-kiadványain alapszik az ún. Európai Népdalkatalógus, a magyar népzene kutatás 1960 körül indult úttörő vállalkozása. Kezdeményezője Rajeczky Benjamin és Vargyas Lajos voltak. A katalógust, az európai nemzetek népzenejének válogatott, zeneileg rendszerezett gyűjteményét az összehasonlító kutatások segítése céljából hozták létre. A négy legfontosabbnak ítélt zenei paraméter szerint csoportosítja a dallamokat: ambitus (3 csoport: 2–4, 5–7, 8–...); terc (4 csoport: kisterc, nagyterc, kétféle terc, nincs terc); a záróhanghoz viszonyított alsó határhang (10 csoport); módusz (hangnem, hangsor – modális skálák alapján). Mintegy 120.000 dallam, 23 népcsoporttól származó 300 népdalgyűjtemény feldolgozásával. Egységei: lemásolt gyűjtemények anyaga kartonokra ragasztva, hivatkozási adatokkal, zenei jellemzőkkel és a négyjegyű kódszámmal. Lásd: FERENCZY ILONA 1978, *Europäischer Melodiekatalog*. In: *Studia Musicologica*, 20/1978/1–4, 305–308. o.
- 9 Sárosi Bálint és Tari Lujza egymástól függetlenül a hangszeres gyűjteményeknek két külön rendszert alakított ki.
- 10 „A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetében őrzött hatalmas népzenei archívum becsülhetően 25–30 ezer népéneket tartalmaz, fonográf- és magnetofonfelvételeken, illetve a gyűjtők helyszíni feljegyzéseiben.” (DOBSZAY LÁSZLÓ 1995, *A magyar népének I*. Veszprém, 26. o.)
- 11 Fontosabb monográfiák: VIKÁR LÁSZLÓ – BERECZKI GÁBOR 1971, *Cheremis Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest; uők 1979, *Chuwash Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest; uők 1999, *Tatar Folksongs*. Akadémiai Kiadó, Budapest; VIKÁR LÁSZLÓ 1986, *Volga-Kama-Bjelaja vidéki finnugor és török népzenei gyűjtés*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest; uő 1993, *A Volga-kámai finnugorok és törökök dallamai*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest; SIPOS JÁNOS 1994, 1995, *Török Népzene I–II*. (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 14–15.) MTA Zenetudományi Intézet, Budapest; uő 2001, *Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe*. Akadémiai Kiadó, Budapest; uő, 2001, *Azeri folksongs – At the Fountain-Head of Music*. Akadémiai Kiadó, Budapest; SIPOS, JÁNOS – TAVKUL, UFUK 2012, *A régi magyar népzene nyomában – A kaukázusi karacsájok népzeneje*. l'Harmattan Publishing House, Budapest 2012.

Az eddigi rendezések

Bartók-rend: Mintegy 13 600 dallamot foglal magába, az 1938-ig gyűjtött teljes magyar anyag alapján. A népdalok ritmus- és versszakképletét vette alapul rendezésében. A rendezés szótárszerűnek tekinthető, de azzal a megjegyzéssel, hogy a stiláris kapcsolatok felmutatása volt a fontosabb. A nagy, A, B, C tömbök (osztályok) kialakítása és elnevezése, régi és új stílusúak a történetiség figyelembevételéről tanúskodik. Bartók Amerikába való távozása előtt beszámolta, ezzel lezárta a rendezését, és így nem lehetett a későbbi gyűjtések adatait beilleszteni a rendszerbe, ugyanakkor tudománytörténeti dokumentumként értéke felbecsülhetetlen.

Kodály-rend: A dalok melódiáját tartotta fontosnak, elsősorban a fő szerkezeti pontokat, a sorvégi záró hangokat, az ún. sorvégi kadenciákat. Az Ilmari Krohn-féle rendszert alkalmazta, a dalokat azonos záróhangra (g') jegyezte le (ezt egyébként Bartók is követte, és a vokális népzeneben mind a mai napig használjuk), a dallam legfőbb osztópontja, a 2. sor kadenciája, az ún. főkadencia volt az első meghatározó szempont, majd az első és harmadik sorok kadenciái. Ezzel Kodály elvileg egy teljesen szótárszerű rendet állított fel, gyakorlatilag azonban az azonos dallamok variánsait akkor is egymás mellé helyezte, ha azok a kadencia-besorolás szerint máshová kerültek volna. Így a szótárszerűséget a tartalmi szempontok esetenként felülírják. Kodály gyűjteménye, amely mintegy 33 000 adatot tartalmaz, jelentette a 20. század közepétől hosszú éveken át a Magyar Tudományos Akadémia akkori Népzene kutató Csoportjának központi archívumát.

Járdányi-rend: A Magyar Népzene Tára sorozat első 5 kötetének (gyermekjátékok, népszokások, lakodalmi dallamok, párosítók, siratók) megjelenése után vált aktuálissá az alkalomhoz nem kötött strófikus anyag zeneileg rendezett kiadása. Ennek munkálatait, az anyag rendezését Járdányi Pál kezdte el. Kettős feladat állt előtte:

1. az egész anyagban el kellett végeznie a típusalkotást, vagyis az azonos dallamok variánsait egymás mellé kellett gyűjteni, és az így kialakított típusokkal az egyedi adatokat értelmező kategóriákat létrehozni;

2. dönteni kellett az így kialakított típusok publikálási sorrendjéről.

Járdányinál a rendezés alapegységévé a típus vált. A típus olyan összegző, az általánosat felmutató egység, melyhez viszonyítani lehet a partikulárisat, az ismeretlen adatokat stb. A típusfogalom lehetővé tette, hogy megkülönböztethessük az általánost az egyeditől, a jellemzőt a véletlenszerűtől, a hiteleset a romlottól. A dallamok tízezrei helyett az őket reprezentáló típusok 2000–3000 dallamból álló rendszere keletkezett. A típusokba nem sorolható anyagok (pl. a nem strófikus), amennyiben jelentős népzenei réteget képviseltek, külön gyűjteménybe kerültek (gyermekjátékok, siratók, részben a népszokások dallamai), amennyiben egyediek voltak, úgy a hozzájuk legközelebb álló típusok közé sorolták be őket.

A közlés sorrendjét a típusdallamok alakja, menete, az egymást követő hangok egymáshoz való viszonya határozta meg. Járdányinak a dallam maradandóbb eleme volt a daloknak, mint a ritmus. A dallamok pilléreit a kezdő és záró dallamsorok jelentették, és ezek egymáshoz való viszonya volt az első osztályozási kritérium, ez adta meg az első főcsoportot. Az elméleti három helyett a magyar népzeneben gyakorlatilag csak két főcsoporttal kellett dolgozni: az 1. sor magasabb a záró sornál, illetve az 1. sor azonos magasságban van a záró sossal. A főcsoportokon belül az 1. és 2. sorok egymáshoz való viszonya volt a további osztások szempontja. Járdányi kizárta azokat a dallamokat (típusokat), melyek idegenszerűek a magyar népzeneben. Járdányi munkája korai halála miatt félbemaradt.

Szendrei – Dobszay-rend: A Járdányi-féle típusok sorba rendezését nem mechanikus elvek (pl. dallamrajz stb.) alapján végezte el, hanem bevezette a típusok fölött a stílus fogalmát. A rendezés lényege, hogy a stílusok révén – amelyek ugyan érintkezhetnek egymással, de nem vezethetők le egymásból – nem törekedtek a teljes népzene lineáris rendezésére, hanem dallami centrumokat próbáltak felállítani. A stílusok ilyen dallami góccokat, dallami bokrokat, kristályosodási pontokat jelölnek, amelyekhez képest csoportosították a stílus centrumához közelebb, és attól távolabb eső adatokat. Az MTA népzenei gyűjteményét e módszer szerint 1975–1980 között rendezték el, jelenleg is ebben az elrendezésben található meg a bartóki A és C osztály anyaga.

Bereczky-rend: A közelmúltban (2013-ban jelent meg 4 kötetben) készült el az új stílusú dallamok rendezése, Bereczky János munkája. Bereczky az új stíluson belül két nagy tömböt állított fel korai és kiforrott új stílus néven. A két nagy csoporton belül több zenei tényező (ambitus, sorzárlat, szótagszám stb.) szerint mechanikus sorrendet alakított ki, ami így nagyban könnyíti az adatok visszakereshetőségét.

A Bartók-rend udvarhelyszéki adatai

A Bartók-rendben összesen 457 adat van Udvarhelyszékről, illetve Udvarhely megyéből. A legtöbbet Vikár Béla gyűjtötte a területen, aki többször is járt a vidéken, először 1900 márciusában, majd 1902. augusztus–szeptemberben, valamint 1903 júliusában. Bartók 1935 márciusában Pesten készített összesen 8 felvételt kecsetkisfaludiakkal: Bak Árpád (25), Bak Zelma (22), Bak Józsi (66), Kis Kálmán (34), Kisfaludy Miklós (30), Pál Rebi (20), Simó Lajosné (49), Simó Mihály (27), Széles Vilma (20), Széles Zsigmond (27), Tót Irén (18). A dalok egy része valószínűleg könyvből visszatantult volt (lásd: BR_02181, Kodály kék ceruzás megjegyzése, **1. kép**).

Kodály összesen két lakodalmas dallamot gyűjtött 1910-ben Gyergyószárhegyen a székelydobói illetőségű Gál Sándortól (**2. kép**), valamint hangfelvétel nélkül, helyszíni lejegyzésben a *Kifeküdtém én a magas tetőre* kezdetű dalt.¹²

Veress Gábor pedig Gagyból hegedűs felvételeket készített.¹³ Az időpont ismeretlen, de még az I. világháború előtt, a lejegyzéseket Bartók kiváló segítője, Deutsch Jenő készítette (**3. kép**).

Ezen kívül Bartalus 19. századi 7 füzetes magyar zongorakísérettel ellátott magyar népdalainak vannak udvarhelyszéki adatai.

Énlakáról 14 adat van, köztük az Apor Lázár tánca (**4. kép**) *Tipeg topog a vén medve* szöveggel, a dalok többségét Patakfalvi Máriskó énekelte fel. Firtosváraljáról pedig mintegy 20 adatot tartalmaz a gyűjtemény, mindkét településen Vikár Béla gyűjtött 1900-ban.

12 szerk. BARTÓK BÉLA és KODÁLY ZOLTÁN 1921, *Erdélyi Magyar Népdalok*. Budapest, 138. sz.

13 Veress Gábor (Marosvásárhely, 1869. január 5. – Nagyenyed, 1937. február 10.) erdélyi magyar zenei szakíró, tanító, tankönyvíró. Fonográffal gyűjtött népdalokat Csikban, Marosvásárhely környékén, Kovásznán, a hétfalusi csángóknál, később Nagyenyed vidékén. Gyűjtéseinek egy részét a budapesti Néprajzi Múzeum őrizte meg. Lásd még: *Magyar Néprajzi Lexikon* (<http://mek.niif.hu/02100/02115/html/5-1287.html>), *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés V. (S–Zs)*. Főszerk. DÁVID GYULA, 2010, Bukarest–Kolozsvár, Kriterion–Erdélyi Múzeum-Egyesület; GYÓRFI DÉNES A Veress-elődök emlékezete Nagyenyeden (II.) Veress Gábor. In: *Művelődés* LXIV. évfolyam, 2011. január, <http://www.muvelodes.ro/index.php/Cikk?id=1103>. Letöltés: 2017. március 1.

Hangszeres, klarinétos felvétel Betfalváról, Gálfi Pistától (többek között a Rákóczi-induló, **5. kép**), és Kápolnásfaluból (Vikár gyűjtése vlsz. 1903. július 19.), Elekes Tamás előadótól (többek között a közismert nóta: *Van két lovam mind a kettő deres* MH 464a, **6. kép**). Medesérről két hegedűs felvételt találunk, Balog Jánostól, köztük a híres *Árvátfalvi kesergőt* (**7. kép**), amit Bartók is feldolgozott az I. rapszódiában.

8
1-8 pent. (2.1)₃ Uj 709. 5 (63) 5
Kesset (Kdvarhely)*
M.H. 3748. Hd van (Kajtha) Pak Árpád (25) Pak Zelmá (22)
1. g. ♩ = 96 - acc. 2. vr. - 116 var. a? 1925. III.
1. Bartók
1. En Istenem, add meg énelem,
2. Kicsi vapokos, nagy az eszem,
Kit szeretek, avval énelem. Mikor adnak, akkor özöm.
Mer ha jarts meg nem) (adod) Ha jót adnak, mind megözöm,
Felakantom én magamot. be ha ütnek, nem szeretem.

* a vendégi adatok nem megkérhető.
** a felsőt a lány, az alót a fiú énekelte
*** beszédhangba való átterelés.

Valószínűleg Konyolból Árvátfaluból
(a 150. Erdélyi Népi)

P. 206,
A szerzőről Kerecsényi írás.

1. kép

2/2 4/4, 6/8
 2156
 5.5.1

Muz. 12.71b
 (Lakó dalmas)
 for. 68b) 1m

Dobo, Mórarhegy
 1910.
 (Gál S. Csűrös) Karhagy

Més. epizódus. alkalmasabb sz.
 Pro. mib.

1. Az igaz Messiás már eljött
 Közünk sokféle csudákat tett
 a vizet is borra tette a nézőnépet vendéglette

Kána menyegzőben
 2. 14 nap lahodalmat szerének
 Jézus is elhívák vendégnek
 Ől követek kamivanyi
 mind a tyúkol a fia
 Kána menyegzőben
 3. Krisztus anyja Del hogy látta
 fogadjalozásokat megvárta
 fiam így néll borunk minden
 azes semmi kedvünk borszen
 K. m. y

4. Jézus hogy követek csudal lenne
 az őneut anyja követek
 paransola hogy fölkenek
 vízzel 6 vedrel merjenek (!)
 K. m.

5. A 6 vedel vizet kimérek
 Jézus elibe hogy sevek
 J. borra változtatva
 cto" csudáját mutatta
 R. m. y

962
 966

2. kép¹⁴

14 A dallam eredete a késő középkorra tehető, és használata még ma is széles körben dokumentálható. Továbbélését és évszázadok óta folyamatos használatát segítette, hogy a Kánai menyegzőről szóló latin szöveg (*Messiasjamenit*) magyar fordítása (*Az igaz Messiás már eljött*) a falusi lakodalmak állandósult eleme lett. Sőt, vízkereszt utáni vasárnapokon kedvelt szórakozás a magyar nyelvterületen a kánai vigasság. Asszonyok gyűlnek össze, és megjelenítik a bibliai történetet, majd táncal fejezik be az ünneplést. A népi változatok között éppen ezért számos hangszert is találunk. A Kájoni-kódexben kétszer jegyezték le: egyszer többtrófás latin szöveggel (*Messiasjamenit*), egyszer pedig magyarul, de világi szöveggel (*A nyúl a vetemények között fülel*). RMDT II: [no. 169] 295. és 558–559. o.; Sz–D–R I: 170–171. o., II: 80. o.; MNdTK I: [III(F)/144. típus] 446–447. o.

MF. 1856.a)

Uj

Szekely táncok

hagedű $\text{♩} = \text{cca } 158.$

Sagy (Vahraslely)
Bozgya Sánta
M. Veres Gábor
Saj: "Ratich Jenő"

DR. 13 61

3. kép

14, 11, 13, 14
1-3

2039 c

9: 5. 5-

Leltem a vándorok 1/2-lyes kordyján

A felvétel helye: Ehed, (Marosotóda) m. 1914, IV. Gy.: Bartók

Előadta: Györi M. Ferenc, 55 éves, kat., a) nővér

Elterjedtség: Köröshe an MNT I., 853. lapon jegyzetben, hátul

Allegretto

a) Öm-bör vej-de, dön-bör vej-de, Pü-ürk-füli kee-ke, a-pid in-ost vej-da-mo-ty-pli-pie-ke-le-
men-ke. a hi-jü-ba lat do-jás-tya le-he-lett ben-ne? lei-nél-jam-egy-va-gyó-le-ot,
m. F. 102 c) Énlaka, Udvarhely m. among
gy. vidiár, b) nővér, a dallam 2. felisé: 1)

in-ese-é-ett be-ne.

b) Tüpeg-topog a vér medve,
Borsot akar törni,
Ölélgeti Gyökér bázist, kavassa aranyt,
El akarja vinni.

494/ e

II/1962

4. kép¹⁵

15 A Kájoni-kódexben *Apor Lázár tánca* elnevezéssel szereplő dallam. Térségünkben jól dokumentálható a magyar, román és szlovák folklórban, mind énekes, mind hangszeres változatban. Részletesen lásd: RICHTER PÁL 2016, *Az élő barokk*. Az Apponyi (Zaj-ugróci) kézirat (1730) repertoárjának népzenei vonatkozásai. In *Magyar Zene* LIV/1, Budapest, 5–17. o., ide vonatkozó rész 9–11. o.

2803

u. f.: 366 b)

A febr. helye: Bethfala (udvarhely m.)

Gy.: Vihár.
Lej.: Kodály

Előadta: Gálfi Zsita, cigány klarinétos

Rakóczi-induló (v. régió)

Klarinét $\text{♩} = 108 (150 \text{ fogással})$

apró megjegyzésként a 2803 sz. ritmusban, csak ügörgéssel

nb. a $\text{♩} = 108$ csoportok így is hangzanak:
 $\text{♩} = 108$ vagy $\text{♩} = 150$, a cigányok sokszor szerint.

5. kép

M. f.: 464a) 24*94

A filr. helye: Szépmás-Blékfalu (udvarhely m.) Gy: Vikár
 Előadta: ? Laj. Kodály

Klarinet (D v. Es²)

6. kép¹⁶

16 A dallam változatai a Bartók-rendben: C230a-j.

2988

U. f.: 99 I. a)

Arvátfalvi kesergő

A felvétel helye: *Medesér* (udvarhelyi), 191 Gy.: *Vikár*

Előadta: *Balog János* éves, *egány* 2

Elterjedtség: _____

Un poco lento

1) *es a hang révidebb a kelleknél, viszont annemlyivel ex-
növidebb, a nyugaltságonabb a kővőkész tőle. (egány 20!!)*

2) *a ♩ illetve ♩ ritmus nem állandó, egyik a másik
helyett is állhat, előfordulnak átmeneti alakok is.*

Még 2. vagy 3. var; lényegesebb eltérések nélkül.

Dr. 1524

7. kép

Fontosabb udvarhelyszéki dallamok a Bartók és Kodály szerkesztésében, összeállításában 1923-ban megjelent *Erdélyi magyar népdalok* kiadványban:

- No. 1. Kénos, 1903, regösének (*Porka havak esedeznek*) – MH 395a
- No. 8. Firtosváralja, 1900, *Kösziklán felfutó* – MH 109b
- No. 11. Felsőboldogfalva, 1903, *Én elmentem a vásárba* – MH 470a
- No. 17. Bözöd, 1903, *Megüzentem a szeretőm anyjának* – MH 509a
- No. 75. Firtosváralja, 1900, *Hess páva, hess páva* – MH 109a
- No. 81. Szentegyházásfalva, 1903, *Kesereghet az az anya* – MH 457a
- No. 86. Bözöd, 1903, *Kiment a ház az ablakon* – MH 507e
- No. 97. Rugonfalva, 1902, *Bizony csak meghalok* – MH 346c
- No. 100. Lövéte, 1902, *Ez a kislány mind azt mondja vegyem el* – MH 404a
- No. 138. Székelydobó, 1910 (Kodály), *Kifeküdtem én a magas tetőre*
- No. 143. Székelyudvarhely, 1903, *Hétfőn reggel nyolcat ütött az óra* – MH 483a
- No. 148. Firtosmartonos, 1902, *Aki a babáját* – MH 425a

Rövidítések feloldása:

- Bartalus BARTALUS ISTVÁN 1873–1896 *Magyar Népdalok. Egyetemes Gyűjtemény* I–VII. Budapest.
- Kájoni-kódex 1634–1671 *CODEX CAIONI saeculi XVII*, 1-2 (Ed. DIAMANDI, SAVIANA – PAPP, ÁGNES, 1993–94), Bukarest–Budapest, MTA Zenetudományi Intézet [MusicaliaDanubiana 14].
- MH a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi részlegének, majd később a Néprajzi Múzeum fonográfhengereinek jelzetszáma (Múzeumi Henger)
- MNdTK DOBSZAY LÁSZLÓ – SZENDREI JANKA 1988, *A magyar népdaltípusok katalógusa II AB* [Catalogue of Hungarian Folk Song Types]. Budapest.
- RMDT II. PAPP GÉZA 1970, *A XVII. század énekelt dallamai*. Régi magyar dallamok tára 2. Budapest.
- Sz–D–R SZENDREI JANKA – DOBSZAY LÁSZLÓ – RAJECZKY BENJAMIN 1979, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*. Budapest.

The Udvarhelyszék Data in the Hungarian Folksongs Base of Bartók ("Bartók System")

The most prominent characters of the Hungarian folklore (Zoltán Kodály, Béla Bartók, László Lajtha, Pál Járdányi etc.) were exceptional composers and wide-cultured musicians as well, so from the beginning of their research, the musical ordering of the collected folklore-data gained a major importance. They were intent on the publication of the vast materials on musical bases. Historical documents stand proof of this, it appears in the data of the Bartók and Kodály Folksong Base, and even in present day, the publication of folk music is based on musical criteria (ex. *Corpus Musicae Popularis Hungarica* series). Bartók's database consists of 135000 melodies, the paper presents different types of organizing methods (the position within the Bartók System, text incipits, line-ending methods). In these sources one can find the most interesting and early examples from Udvarhely county, mostly from the collections of Béla Vikár, Béla Bartók, Zoltán Kodály and Gábor Veress. The paper gives a well-documented summary of the Szekler regions' examples present in the Bartók System.